

Paul Schnabel

Repin en Rockwell: de schilder als verteller

De Academische Boekengids 33, juni 2002, pp. 15-16.

Vloeken in de kerk. Het mag, de kerk doet het zelf. Het Guggenheim Museum in New York heeft dit jaar zijn prachtige witte hal met de langzaam oplopende rondgang veranderd in een donkere grot. De lichtkoepel is afgedekt en alles is zwart geschilderd. Allemaal bedoeld om de juiste broeierige stemming te kweken voor een overzicht van vier eeuwen Braziliaanse kunst. In de zalen daarachter is wel alles wit gebleven, maar de meesterwerken van de abstracte kunst hebben plaatsgemaakt voor een Norman Rockwell-*retrospective*. Een paar jaar geleden zou dat nog net zo ondenkbaar zijn geweest als een Anton Pieck-tentoonstelling in het Stedelijk.

Er is duidelijk wat veranderd. De vertellende schilderkunst mag weer op zaal. Voor het Guggenheim was dat behalve een bewuste keuze ook een geluk, want de drommen Amerikanen die naar de iconen van hun jeugd komen kijken, maken het wegblijven van de buitenlandse toeristen na 'nine eleven' - zoals de aanslag op de Twin Towers in New York genoemd wordt - weer een beetje goed. Het geluk van een onverwacht grote publieke belangstelling viel ook het Groninger Museum ten deel. Wie had tot de overzichtstentoonstelling ooit gehoord van de Russische schilder Ilja Repin? Zijn negentiende-eeuwse portretten en historiestukken blijken een groot publiek enorm aan te spreken.

Rockwell en Repin hebben weinig met elkaar gemeen, en toch is er veel dat hen verbindt. Beiden waren productief, in hun eigen tijd zeer geliefd en bovendien sterk verbonden met wat het publiek en de politiek bezig hield. Een groot verschil is wel dat Repin de Russische literaire en artistieke elite schilderde, terwijl Rockwell de gewone Amerikaan vereeuwigde. Een zekere hang naar het grootse en dramatische hadden ze allebei wel. Rockwell maakte oorlogspropaganda, schilderde de landing op de maan en de opheffing van de rassensegregatie, Repin evoceerde scènes uit de Russische geschiedenis en liet de hardheid van het leven van lijfeigenen en boeren zien. Bij Rockwell zijn dat hardwerkende boeren en mijnwerkers, aan wie iedere slaafsheid vreemd is. Trotse mensen uit het 'land of the free'. Niemand is er ooit beter dan Rockwell in geslaagd het zelfbeeld van de Amerikanen zo vanzelfsprekend te laten samenvallen met hun ideaalbeeld.

Henk van Os ontdekte de bijzondere kwaliteiten van Repin in het depot van het Tretjakov-museum in Moskou. Zijn oog viel op een groot schilderij, waarop we een vervallen man een bescheiden woonkamer zien binnenstappen. Het is een balling, die na vele jaren weer naar huis mocht terugkeren. Hij wordt niet verwacht. Zijn kinderen kijken verrast en ook wat verontrust op van hun boek, zijn vrouw blijft geschrokken achter de piano zitten, alleen zijn moeder komt in een houding van verbijstering en ongeloof omhoog uit haar leunstoel. Een momentopname en een heel verhaal tegelijkertijd. Een Russische tragedie, realiteit in de wereld van Repin, en tegelijkertijd een schilderij dat meer dan enig ander werk van hem dat van Norman Rockwell meer dan zestig jaar later benadert. Ongetwijfeld zou Rockwell de scène in de woonkamer vijf minuten later hebben geplaatst, als het hele gezin zich vol vreugde om de teruggekeerde vader zou hebben geschaard. Rockwell had de huisschilder van 'Spoorloos' kunnen zijn.

Hij was zeker geen beter schilder dan Repin, maar wel origineler. Bij Repin is de invloed van de Franse schilderkunst van zijn tijd zichtbaar. Zijn portretten verraden de invloed van Manet, elders herken je de hand van Renoir en zelfs van de in zijn tijd nog veel beroemdere Jozef Israëls. Ik zag ook Breitner, wiens werk zeker niet bekend was bij Repin, en zelfs mezelf, maar dan in de gedaante van de kunstenaar Dimitri Kardovsky. Heel vreemd om jezelf een eeuw eerder zo herkenbaar afgebeeld te zien.

Sentimentele werkelijkheid

De plotselinge populariteit van Repin verbaast me toch wel een beetje, omdat veel van zijn werk nogal conventioneel is, althans gezien met de ogen van nu. Het is wel heel goed gedaan en door het grote formaat vaak ook imposant. Wat absoluut eigen is en na een eeuw nog niets aan kracht heeft ingeboet, is de directheid van de confrontatie met de persoonlijkheden die hij schilderde en de intensiteit van de emotie van zijn personages in de historiestukken. De verhalen die hij uitbeeldt zijn ons niet vertrouwd en hebben anders dan in Rusland ook ons collectieve geheugen niet mede gevormd.

Dat is bij Rockwell anders. Als kind was ik er dol op en het heeft in de jaren vijftig meer mijn Amerika-beeld bepaald dan Donald Duck, Lassie of Lucille Ball. Tientallen jaren lang leverde Rockwell regelmatig de voorplaat van de *Saturday Evening Post*, op de tentoonstelling in New York hingen meer dan driehonderd omslagen. Ik herkende er heel wat van. Natuurlijk hadden wij thuis de *Post* niet, maar als ik mij goed herinner werden zijn platen ook in de *Panorama* afgedrukt en die hadden wij wel. Ik vond ze prachtig. Er was veel op te zien en bovendien toonden ze een wereld die toch altijd net iets mooier, rijker en interessanter was dan wat Nederland toen bood. De kinderen - Rockwell heeft heel veel kinderen geschilderd - hadden leuke kleren aan, vader zat achter het stuur van een grote auto en in de keuken stond de grote, bolle ijskast die we veertig jaar later in televisiecommercials terug zouden zien. Bij Rockwell werd daar wel geen bier uit gehaald. Zijn Amerika is nog drooggelegd en op het beroemde

oorlogsschilderij 'Freedom from Want' (1943) staan op de subliem geschilderde Thanksgiving-dinertafel alleen waterglazen bij de borden. We kijken binnen bij een grote familie met aan het hoofd van de tafel de pater familias, die goedkeurend toeziet hoe oma - knotje - een kalkoen van onwaarschijnlijke afmetingen opdient.

De wereld van Norman Rockwell is de kleine Amerikaanse droom, die nog steeds bijna onveranderd bestaat. Het is het leven buiten de grote stad, in de groene heuvels van New England, waar godvruchtige en vlijtige mensen hun vriendelijke blanke leven leiden in simpele witte huizen met een veranda. Die wereld bestaat echt, al is hij niet zo idyllisch als Rockwell graag wilde geloven. Hij was ook sentimenteel zoals alleen Amerikanen dat durven zijn. Tegelijkertijd introduceerde hij allerlei thema's in de schilderkunst, die tot dan toe nooit als artistiek interessant hadden gegolden, al komt Edward Hopper soms dicht in de buurt. Het interieur van een cafetaria, de met vakantiespullen volgeladen auto, de plaatsing van de eerste televisieantenne. Nu Rockwell alweer tientallen jaren achter ons ligt, valt ook pas op hoe sterk en doorwrocht zijn composities zijn en hoe mooi hij zijn penseel gebruikte. Wat op de omslag van de *Evening Post* erg glad en zelfs gladjes aandoet, blijkt in werkelijkheid een groot schilderij te zijn met een aangenaam korrelige textuur. Er is echt een schilder aan het werk geweest.

Amerikaanse filmregisseurs zijn uiterst effectief in het oproepen van emoties. Rockwell is in staat 'tearjerkers' te schilderen. Het indrukwekkendste voorbeeld is 'The Problem We All Live With' (1964). De rassensegregatie is definitief afgeschaft en voor het eerst gaat in New Orleans een klein zwart meisje met een vlechtje, Ruby Bridges, in een spierwit jurkje en met haar schoolspulletjes in de hand naar een vroeger strikt blanke school. Voor en achter haar loopt ter bescherming het gezag, vier mannen in strenge pakken. Hun hoofden krijgen we niet te zien, die vallen net buiten de bovenlijst. Achter Ruby is een tomaat op de muur van de school uiteengespat. Het is een beeld van een ongehoorde kracht, maar wie denkt dat het beeld van de engelachtige Ruby geïdealiseerd is, vergist zich toch. Ze zag er echt zo uit. De werkelijkheid zelf is zo sentimenteel, dat ook de Europese cynicus zich gewonnen moet geven. Rockwell is zelfs niet ironisch en dat gaf hem de vrijheid om de spanning tussen de blanke onschuld van het zwarte meisje, de anonieme kracht van het gezag en de haat van de onzichtbare demonstranten zo direct weer te geven.

Ilja Repin was betrokken bij de grote sociale en politieke veranderingen in Rusland tussen 1880 en 1920. Zijn schilderijen maken er deel van uit. Rockwell was een patriottische Amerikaan, die vooral een beeld schiep van de Amerikaanse samenleving zoals hij die het liefste zag. Hele generaties Amerikanen zijn dat met hem eens geweest en misschien tot hun verrassing blijken ze dat nog steeds te zijn. Of weer opnieuw?

Paul Schnabel is directeur van het Sociaal en Cultureel Planbureau.

Besproken boeken:

Maureen Hart Hennessey & Anne Knutson, *Norman Rockwell. Pictures for the American People*. New York: Harry Abrams 2000.

Henk van Os & Sjeng Scheijen, *Ilja Repin. Het geheim van Rusland*. Zwolle: Waanders 2001.